

Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk

Sivil toplum kavramı üzerine son iki yüz yıldır Batı'da oluşmuş olan ve son zamanlarda bizde de oluşmaya başlayan ve her geçen gün daha da genişleyen devasa bir literatür söz konusudur. Sivil toplum çok çeşitli açılardan ele alınıp incelenmektedir. Kavramın muğlak doğası konusunda birçok düşünür hemfikirdir.

Sivil toplum demokrasi-çoğulculuk ilişkisi üzerine konuşmaya önce sivil topluma ilişkin kavramsal yaklaşımları sorgulamakla başlamak iyi bir tercih olacaktır. Sivil toplumun tarihsel arka plânına ışık tutma açısından bazı temel yönlerine değindikten ve bu yönleri analitik bakış açısından kısaca değerlendirdikten sonra sivil toplum kavramının demokrasi ve çoğulculuk bağıntısı içinde düşünülmesiyle anlam ve işlev kazanabileceği vurgulanmaya çalışılacaktır.

Sivil Toplum Üstüne

Sivil toplum kavramının felsefî kökleri Antik Yunan'da Aristoteles'in çalışmalarında görülmektedir. Kavram, Aristo tarafından siyasal toplumu belirtmek için *politike koinonia* olarak kullanılmaktadır. Politika koinoina *polise* karşılık gelmektedir. "Aristoteles eski Yunan'da oikos ile polis ayrımı olduğunu yazmaktadır. Oikos insanın duyularını, güdülerini itkilerini yaşadığı yerdir. Polis ise, insan aklının, insan aklının yansıması olan dilin sergilendiği mekândır. Polis mensubu yurttaşlar eşit ve hür olarak ortak sorunlar üzerine karşılıklı akıl yürütmekte, fikirlerini müzakere ederek ortak akli, ortak fikri, ortak sözü oluşturmaya çalışmaktadırlar. İnsan *polisde* insan olmaktadır. İnsanlığını yaşamakta, hayata geçirtmektedir. İnsan *oikosda* kalsaydı 'zoon politikon' olarak nitelenemezdi. Polis uygarlığın evidir" (Çelebi, 2003: 236). İnsan ancak *polis* yurttaşı olması hâlin-

Özet:

Sivil toplum olgusu Batı siyasal ve toplumsal formasyonu içinde ortaya çıkmıştır. Bu formasyonda temel aktörse burjuva sosyal sınıfıdır. Sivil toplum özünde modernitenin bir ürünüdür. Kavram, modern dönemde yurttaşlık, demokrasi, kamusal alan ve çoğulculuk kavramlarıyla birlikte sıkça gündeme gelmektedir. Çoğulculuk sivil toplumun doğasını oluşturmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin çoğulcu yapıları iki yönden ele alınıp incelenmektedir. Bir yandan sivil toplumun çoğulcu yapısının örgütlülük içinde demokratik değerlerin oluşmasına ve yerleşmesine taban teşkil ettiği savunulmakta, diğer yandan ise sivil toplumun çoğulculuğunun sivilliğe ve demokratikliğe karşılık gelmediği vurgulanmaktadır. İkinci yaklaşım sivil toplum saba-sının katıksız bir özgürlük alanı olarak resmedilmesinin yanıltıcı ve sorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Sivil toplumun çoğulculuğunun demokrasiyle örtüşmesi ancak hâkim, ideolojisiz bir toplumsallığın varlığıyla mümkündür. Makalede sivil toplum, demokrasi ve çoğulculuk ilişkisi bu iki yaklaşımın teorik argümanları ışığında analitik olarak irdelenmektedir. Sivil toplumun çoğulcu doğasının demokrasi üzerindeki olası etkileri farklı düşünürlerin kuramsal yaklaşımlarıyla desteklenerek incelenmektedir.

Atf:

Yıldız Ö. (2004). Sivil toplum, demokrasi ve çoğulculuk. *Sivil Toplum*, 2 (5), s.85-92

Özkan Yıldız, Arş. Gör.

Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü • e-posta: ozkan62us@yahoo.com • Adres: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü İzmir

Yayınlardan Seçmeler:

Toplumbilimsel perspektifte milliyetçilik olgusu. *I. Ulusal Sosyoloji Öğrencileri Kongresi*, Ankara, 1994. ✍ Bir metodoloji arayışı: Örtülü kimlik, eleştirel bir bakış. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 7, İzmir, 1999. ✍ Siyaset ve kimlik: Toplumsal alanın yeniden oluşumu. *III. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sosyoloji Derneği ve Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir, 2000. ✍ Kemalpaşa'da demografik hareketlilik ve toplumsal değişme. *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, Kemalpaşa-İzmir, 3-5 Haziran 1999.

de varlık ve değer kazanmaktadır. Yabancı ya da köle olarak *polis* sınırları içinde bulunmak siyasal toplumun yönetim mekanizmaları içinde yer alma hakkı vermemektedir. Eski Yunan'da yurttaş mertebesine erişmeyenler sivil toplum üyesi olarak kabul edilmemektedir. "Yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit (kabul edilen) yurttaşların siyasal toplumu, ahlâkî bir kamu olarak tanımlanır. Bu kavram bir yandan özgür yurttaşların ortak kullandığı, 'polis'in alanını (koinonia) gösterirken, aynı zamanda toplumun parçalarıyla birlikte bir bütününe de işaret etmektedir" (Arato & Cohen, 1992: 84). "Ahlâkî bir varlık (entity) olarak sivil toplumun önemi, her şeyden önce doğamız icabı toplumsal yaratıklar oluşumuzdan kaynaklanır. Nitekim bu açıdan sivil toplumun Aristoteles'in beraber yaşama formu olarak *politike koinonia* adı altında resmedişinden beri, onu tarif etmede ahlâkî karakteristiklerin rolü önemli olmuştur. Aristo kendi tanımladığı koinonia politike'yi dostluk etrafında formüle etmiştir. Aristo'ya göre ahlâkîlik hakikî dostluğun özünü oluşturur. O kadar ki ahlâkîlik, sadece özel hayatın değil, kamusal hatta politik hayatın da özü niteliğindedir" (Saxonhouse'dan aktaran; Sarıbay, 2003: 16). Modern dönemde medenileşme, uygarlaşmayla ilintilendirilen sivil toplum kavramı örtük olarak ahlâkî töze gönderimde bulunur. Örneğin modern dönem sivil toplum teorisyenlerinden birisi olan White'a göre güçlü bir sivil toplumun demokratikleşme sürecindeki en önemli katkısı, bir kamusal ahlâk anlayışı geliştirerek siyasetçilerin ve yöneticilerin eylem ve işlemelerinden dolayı hesap verebilmeleri sürecinin önünü açmasıdır (White, 1994: 382)

Sivil toplum Batı modernitesinin bir ürünüdür. On beşinci yüzyıldan sonra Batı modernliğinin iç yüzeyini oluşturan siyasal ve felsefî oluşumlar (Rönesans, hümanizma, reform vb.) sivil topluma anlam veren de-

ğerlerin ortaya çıkmasında da tayin edici rol oynamıştır. Bu değerlerden en önemlisi hümanizm hareketiyle somutlaşan *bireyin özerkliği ve özgürlüğü* nosyonudur. Orta Çağ'ın Hristiyan dogmalarını sorgusuz sualsiz kabul eden kul anlayışı yerine haklarının ve sorumluluklarının farkında olan birey anlayışı ön plâna çıkmaktadır. Bu *birey* modern sivil toplumun oluşmasında temel bir dinamik olarak dikkat çekmektedir. Daha sonraları gerek Aydınlanma düşünürlerinin gerekse sivil toplum düşünürlerinin çalışmalarında hümanizm hareketiyle anlam kazanan *birey* kavramına vurguda bulunulması bu bakımdan önemlidir. Birey nosyonu söz konusu düşünürlerin çalışmalarında farklı kavramsallaştırmalar içinde ele alınmıştır. Nitekim Gellner'de *modüler insana*, Nietzsche'de ise *trajik insana* karşılık gelen hümaniter birey, modern liberal birey kavramının oluşmasına da fikrî düzeyde katkıda bulunmuştur.

Sivil toplum olgusunu inceleyen düşünürlerin çalışmalarında *yurttaş* ya da *vatandaş* kavramı anahtar kavram olarak ön plâna çıkmaktadır. Batı'nın yurttaş bireyi sivil toplumun temel tanımlayıcı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kuçuradi sivil toplumu *yurttaş* baz olarak tanımlamaktadır. Ona göre sivil toplum "yurttaşların oluşturduğu düzen ya da birimi yurttaş olan toplum türü, yurttaşlık düzenidir (...). Sivil toplum sınıfları, cemaatleri, etnik grupları birim olarak ele alan düzen değil, yurttaş birim olarak ele alan düzendir" (Kuçuradi, 1998: 28). Kant da sivil toplumu, yurttaşların yaşamaya katıldığı toplum ya da düzen olarak tanımlamaktadır.

Sivil Toplumun Temel Karakteristiği

Sivil toplum kavramına ilişkin literatür incelendiğinde öne sürülen yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi kavramın oldukça muğlak bir doğası söz konusudur. Farklı siyasal pa-

radigmalarından kavrama yaklaşanlar olduğu gibi aynı paradigma içinden kavramın içeriği konusunda birbirinden farklı görüşleri sürenler de vardır.

Batı siyasî düşünce tarihindeki anlam farklılıkları bir yana bırakılırsa yine de sivil toplumun anahtar nitelikleri olarak belirli değerlerin önem kazanarak ön plâna çıktığı görülmektedir. Çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik, kamusal yaşam vb. normatif unsurlara farklı sivil toplum teorisyenlerinin vurguda bulunduğu söylenebilir. Sivillikle demokratiklik arasında genelde bir korelasyon kurulur. Sivil toplum demokrasinin kalbi olarak düşünülürse söz konusu olan, sivil değerlerle demokratik değerlerin örtüşmesidir. Nitekim sivillikle demokratikliği görece bir tutan düşünürlerin çabası da buradan kaynaklanmaktadır. Yani sivil toplumun demokratik meşruiyet kazanması ancak söz konusu sivil değerlerin reel yaşamda vücut bulmasıyla mümkündür. Sivil toplum örgütleri demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklılık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir. Kamusal alanın mikro dünyaları olan sivil toplum örgütlerinde alınacak kararların kolektif hâle getirilmesi yoluyla demokratik meşruiyetin temeli de sağlanmış olur (Erdoğan Tosun, 2000: 54). Yurttaşlar sivil toplum örgütlerine katılarak sivil sorumluluk üstlenir ve bireysel çıkarın ötesinde toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacı hissederler. “Sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsamaları zorunludur. Gerçekten türdeş (homojen) bir toplumda, demokrasi olmaz. Toplumun yapısındaki çoğulluğun (plurality) kamuoyunu oluşturan kuruluşların çokluğuyla temsil edilmesi gerekir. Çoğulculuk bu demektir” (Tuncay, 2003: 13). Sivil toplumun çoğulculuğu birlikte yaşama kültürünün oluşmasına ve yerleşmesine katkıda bulunur.

Bugün sivil toplum dendiğinde akla gelen sivil toplum örgütleridir. Gönüllü dernekler, *kitle iletişim araçları*, meslek örgütleri, sendikalar ve benzeri kuruluşlardan oluşan *kamusal alandır*. Söz konusu oluşumlar barışçı bir toplumsal etkileşim ve katılımı birlikte siyasal iktidarın sınırlamasını sağlamakla fonksiyonellik kazanmaktadırlar. Nitekim bu örgütler “bir yandan sivil toplumun siyasal istencinin ifade edilmesine ve devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine hizmet ederler, öte yandan da topluma devlet karşısında bir korunma sağlarlar” (İbrahim & Wedel, 1997: 14). Özaldga (1998) da paralel bir yaklaşım sunmaktadır. Ona göre sivil toplum ikili bir denge hareketi üzerine kuruludur: Bir yanda bireyler, merkezî devlet tarafından cemaatçi baskı grubundan korunurlar. Bu şekilde bireysel özgürlükler güvenceye alınır. Diğer yanda merkezî devlet gücü, bu kabiliyetleriyle sivil toplumu var eden bağımsız bireylerin oluşturduğu ara grupların varlığı sayesinde dizginlenir.

Sivil toplum örgütleri devlet ve toplum arasında bir tampon işlev üstlenmektedir. Sivil toplum örgütleri bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunur.

Dahrendorf’a göre sivil toplum, devlet toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığını ifade eden analitik bir kavramdır. Bu analitik yaklaşım devlet açısından bakıldığında devletin toplumdan ayrı olduğunu ima eder ve onun özerkliğini, derecesini ve sonuçlarını inceler. Toplum açısından bakıldığında ise kendine özgü gelişme dinamiği veya ilkesi, yerleşik karar alma ve ihtilaf çözme yöntemleri anlamında kurumlaşmış yapıları bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanın var olma imkânıdır (Dahrendorf’tan aktaran; Doğan, 2002).

“Modern sivil topluma anlam veren ön koşul sosyal grupların, devlet müdahalesi olmaksızın kendi sivil inisiyatiflerini geliştirmiş olmalarıdır. Sosyal otonomi sağlayamayan, devlete göbek bağıyla bağlı sosyal grupların devletin resmî ideolojisinin dışına çıkması, dolayısıyla alternatif söylemler üretmesi mümkün değildir. Hemen hemen tüm sivil toplum teorisyenleri, sivil toplumu, merkezileşen devlete alternatif olarak, bireylerin kendi yönetimlerini denetleyebilme kapasitesi olarak algılamışlardır. Bu nedenle sosyal örgütlerin sivil toplum niteliği taşımaları için mutlak surette devletten bağımsız otonom bir varlık geliştirmeleri gerekmektedir. Otonomileşmenin bulunmadığı yerde sosyal ve siyasal farklılaşma olmayacağı gibi, bireyi ve sosyal grupları devlet müdahalesinden kurtarmak da mümkün olmamaktadır” (Çaha, 2000: 64). Dolayısıyla *özerklik* ya da *otonomi* sivil toplumun asli unsurlarından biri olarak önem kazanmaktadır.

Sivil toplum devletten önce gelen, onun içinde yaşayan ama onunla özdeş olmayan hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır (Tuncay, 2003: 13). Zira katılımcı sivil toplum anlayışı böylesi bir ilişkinin mevcudiyetine vurguda bulunur. “Katılımcı sivil toplum anlayışı devletle toplumun ayrılığından ya da farklılığından değil içiçeliği varsayımından hareket eder. Bu iki toplum sürekli etkileşim içindedir. Önemli olan devlet toplum içiçeliğinin yapısını, demokratik doğrultuda değiştirmektir. Bu da bürokrasiyi azaltarak ya da merkezî kurumları yaşama yetkilerini kısarak değil siyaseti bizzat halka taşıyarak mümkündür” (Fincancı, 1991: 14). Dolayısıyla katılımcı sivil toplum anlayışı liberal yaklaşımda olduğu gibi devlet toplum ikileminden değil bu iki kutbun birbirine içkinliğinden hareketle sivil toplumu analiz etmektedir.

Sivil Toplumun Çoğulculuğunu Demokrasiyle Örtüştürmek

Devletten bağımsız bir toplumsal alan ya da devletle aile arasında ara bir birliktelik alanı olarak sivil toplumun ayırıcı özelliklerinden birisi hiç kuşkusuz çoğulculuktur. “Çoğulculuk bir kültür sahasına ya da geniş bir kanatlar, düşünceler, tavırlar alanının serbestçe bir arada bulunmasına olanak tanır” (Nicholls, 1974: 38). Sivil toplum fikrinin ilk başta farklı kurumlar alanının varlığını ve beraberinde çoğulculuğu çağrıştırdığı söylenebilir. Hatta çoğulculuk sivil toplumun doğasını oluşturur. “Sivil toplumun merkezî bir ögesi olan çoğulculuk, belli toplumların çeşitli sınıf, ırk, düşünce, ideoloji ve dinlere göre ayrılmasının kabulü ve meşrulaştırılmasını da güvencelemektedir” (Giner, 1995: 256). Ergüden (2001) de paralel bir yaklaşımla sivil toplumu, toplumsal ilişkilerin (kastlar, sınıflar, etnik bağlar, akrabalık vs.) işleyiş alanı, yani ekonomik, toplumsal, kültürel ya da politik bakımdan aynı ağırlığa sahip olmayan, dolayısıyla nesnel ya da öznel örgütlenme kapasiteleri kaçınılmaz olarak farklı olan, bu nedenle karşılıklı ilişkileri uyumlu olabileceği gibi çatışmalı da olabilen toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanı olarak tanımlamaktadır. “Farklı görüşlerin, farklı ihtiyaçların, çıkarların örgütlenmesi ve kendilerine bir alan yaratması sivil toplumun felsefî özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum içindeki topluluklar için; çoğulculuk, onların, birbirine karşı özerkliklerini ifade eder” (Sarıbay, 1994: 141). “Sivil toplumun bu çoğulculuğu ya da heterojenitesi bir yanda tek boyutlu bir toplum tasarımı dışlarken öte yandan demokratik bir toplum projesinin inşasına da katkıda bulunacaktır. Çoğulculuk, sivil toplumun genişlemesine ve özgürlüğün yeni dünyasına kapıları açar” (Trentman, 2000: 4). Dolayısıyla güçlü, çoğulcu bir sivil toplum, demokratik bir toplumun oluşmasına zemin

hazırlar. Diamond'a (1994: 6-7) göre sivil toplumun bu çoğulcu doğası, onu, siyasal mekânı tekelleştirmeye çalışan dinsel, etnik, devrimci ya da otoriter (militar) örgütlenmelerle bağdaşmaz hâle getirir. Sivil toplum içindeki grupların, birbiriyle uzlaşma ve görüşmeyi öğrenebilmeleri, çoğulculuğun (pluralizmin) kabulüyle mümkündür. Sivil toplum içindeki örgütler, ne kadar çok ve çeşitli iseler, merkezî bir güç tarafından yutulma olasılıkları, o derece azalır.

Sivil toplumun demokrasiye katkısı sadece sivil toplum alanında çok ve çeşitli sivil oluşumların varlığıyla değil, söz konusu oluşumların bir araya gelerek birbirleriyle kuraçağı demokratik ilişkinin tesisıyla mümkün görünmektedir. Benhabib'in (1981: 152-53) ifadesiyle çoğulculuk, sivil toplumun kalbi olarak düşünüldüğünde gerekli olan şey, değişen bir dünyaya sabit standartları katılıkla uygulamaya yönelik temel buyruklar ya da zihinsel feraset değil, ortak zemini keşfetmek veya yaratmak için gerekli siyasal esnekliği sergileyebilmektir. Zira sivil toplum öğelerinin demokratik projeye katkıları bu noktada anlam kazanmaktadır.

Sarıbay da sivil toplumu bu perspektiften değerlendirmektedir. Ona göre "bireylerin/grupların, mensubu oldukları sivil toplumu, sadece kendi amaçları için araç olarak görmemeleri gerekmektedir. Sivil toplumun amacı olsa olsa, kendilerine efendi aramayan ve efendi olmak istemeyen, yani sivil toplumu bir tahakküm ilişkisi alanı hâline getirmekten kaçınan bireylerin/grupların çoğalmasını sağlamak olabilir. Bunu yaparken de sivil toplumun üzerinde yükseleceği zemin, Oaskeshott'un tanımladığı anlamda bir lexi-ca zeminidir: Bütünlük içinde farklılığı güvence altına alan, fakat hiçbir farklılığın ayrıcalıklı (imtiyazlı) mertebesine yükselmesine set çeken ve bunu politik ethos hâline getirmiş bir kurallı ilişkiler zeminidir" (Sarı-

bay, 2003: 18). Böylesi bir zemin, farklılıkların birlikte yaşamasını da güvence altına alır. Walzer (1995), bu düşünceden hareketle belli başlı toplumsal kimliklerle dünyaya geldiğimizi ve sivil toplum kavramı çerçevesinde bu kimlikleri aktif bir siyasal katılımı korumamız gerektiğini vurgulamaktadır.

Sivil toplum nosyonu farklı görüşlerin, farklı ihtiyaçların, çelişen çıkarların örgütlenebildiği bir alana işaret ediyorsa, söz konusu alan her ne kadar çoğulculuğa karşılık geliyorsa da demokratikleşmeye tam anlamıyla karşılık gelmeyebilir. Sivil toplum unsurları zamanın farklı evrelerinde demokratik projeyi destekleyebildikleri gibi ona tehlike de oluşturabilirler. Bu yaklaşımın en belirgin örneğini Adam Ferguson'da görmekteyiz. Yazar despotizme giden yolun sivil toplumdan geçtiği kanısındadır. Nitekim modern dönem sivil toplum yaklaşımlarında sivil topluma olumlu olduğu kadar olumsuz atıflar da yapılmaktadır. "Devletten nispeten ırak diye hürriyet atfedilen sivil toplum sahasında da yerleşik güçler var ve onların tasallutu da devletinki kadar yıpratıcı ve baskıcı olabilir" (Bora, 1997: 9). Sivil toplum nosyonu rölatif (izafî) bir öze sahiptir. Zira onun zamana ve mekâna göre değişen bir doğası vardır.

Keane'a göre "modern sivil toplumlar, kapitalist ekonomileri ve haneleri, toplumsal hareketleri ve serbest kamusal alanları (kiliseleri, meslek örgütlerini ve bağımsız iletişim araçları ile kültürel kurumları); siyasal partileri, seçmen birliklerini ve sivil toplum ayrımının diğer 'bekçiler'ini içine aldıkları gibi okullar, hastaneler, tımarhaneler, hastaneler ve hapishaneler gibi 'disiplin' kurumlarını da içermektedirler. Modern zamanlar içinde şu ana kadar, devlet tarafından güvence altına alınmış bir hukukî eşitlik (değişik gönüllü kuruluşlara erişebilmek anlamında) çoğulculuk ve toplumsal çıkarlar ile siyasal normla-

rın tartışılıp sınanabildiği, kısıtlanmamış kamusal alanlar çerçevesinde sivil toplumu her yurttaşın özgürlüğü, bireyselliği ve sosyal adaleti elde edebildiği eksiksiz bir alan olarak düşünmek mümkün değildir” (Keane, 1993: 32). Dolayısıyla “sivil toplum, her yerde deva olmadığı gibi, katıksız özgürlüğün ideal alanı da değildir, onun mikro dünyalarında çok sayıda çatışma ve güç odakları ve dolayısıyla sömürü, baskı ve dışlama noktaları da vardır. Günlük yaşamımızın pek çok yönü bu güç biçimleri içinde ve onların keşim hattında yakalanmıştır” (Hall, 1995: 120-21). Bu itibarla sivil toplum kimilerinin hayal ettiği gibi kendiliğinden bir düzen ya da denge durumu doğurmaz. Ya da sivil toplumun kendi başına bırakıldığı takdirde kendiliğinden dayanışma mekanizmalarını bir şekilde yaratacağı düşünülemez. “Sivil toplum örgütleri de çelişkili ve değişken bir doğaya sahiptirler. Zamanın farklı noktalarında demokratik projeye katkıda bulunabilirler, ilgisiz kalabilirler, düşman olabilirler” (Beckman, 1998: 3). Giddens da bu düşüncüyü destekler bir yaklaşım içindedir. Ona göre “küresel sahnede yeni yeni belirmeye başlayan ‘hak arama örgütleri’ ve ‘hükümet dışı yapılanmalar’, kendi başlarına herhangi bir idare mekanizması yaratamazlar; çünkü hükümetin varlık nedeni, bizzat bu grupların ileri sürdüğü farklı iddialar arasında bir mutabakata varmaktır” (Giddens, 2002: 179). Yukarıdaki yaklaşımlardan hareketle devlet-sivil toplum şeklinde yapılan kategorik ayırmda devletin *kötüye* sivil toplumun ise *iyiye* karşılık geldiği şeklindeki kaba ayırımın de eleştirisi söz konusudur. Buradan hareketle eleştirel sivil toplum yaklaşımı liberallerin çoğulcu ve devlet dışı alan olarak sivil toplumu olumlamasını yanıltıcı hatta sorunlu olarak bulmaktadır. Çünkü bu yaklaşıma göre sivil toplumun doğrudan olumlanması toplumdaki güç ve tahakküm ilişkilerinin maskelenmesi anlamına gelmektedir.

Nitekim Foucault, sivil toplumun bu nedenle pek masum olmadığını vurgular. Yazar, sivil toplumu, temelde merkezleşmiş politik iktidarın doğal bir alanı olarak görür. Zira söz konusu alanı, hapisaneler, okullar, hastaneler diğer ve *disipline edici kurumlar* oluşturmaktadır (Foucault, 2001). Bu kurumlar bizatihi iktidar ilişkilerinin üretildiği mekânlardır.

Sivil unsurların çoğulluğu demokrasinin var olması için bir ön şartsa da varlığının kanıtı anlamına gelmemektedir. “Bu nedenle bugün de yapıldığı gibi sivil toplumu demokratik hak ve özgürlüklere indirgememek gerekir. Sivil toplum devletle olduğu kadar toplumsal aktörler arasındaki ilişkilerin niteliğiyle de belirlenir. Sivil toplum için devletten özerk bir alanın varlığı gerekmektedir. Bu da demokratik hak ve özgürlüklere işaret eder. Ancak sivil toplumun oluşması devletten ayrışmasına bağlı olduğu kadar, sosyal aktörler arası yatay ilişkilerin de oluşmasına bağlıdır. Sosyal çelişkilerle, uzlaşma ilkesini bir arada barındıramayan toplumsal hareketlerin sivil toplumu oluşturması zordur” (Göle, 2000: 41). “Devlet sivil toplum arasındaki demokratik ilişki, mantıksal olarak ancak hiçbir toplumsal kesimin hâkim iktidar olmamasıyla; dolayısıyla hiçbir hâkim ideolojinin (veya tek hakikatin) rehberliğine ihtiyaç duyulmamasıyla mümkün olabilir” (Sarıbay, 1994: 141). Dolayısıyla farklı istemlere ve gündemlere sahip sivil toplum örgütlerinin kamusal sahada birbirleri üzerinde hegemonya kurmamaları, ancak hâkim ideolojisiz bir toplumsallığın varlığıyla olanaklıdır. Böylesi bir yapılanmanın varlığı bir yanda sivil toplumun çoğulcuğunu güvence altına alır, diğer yandan da demokrasinin yerleşmesine ve pekişmesine katkıda bulunur.

Sivil toplumun çoğulculuğunu güvenceleyen ilke *yasallıktır*. “Yasallık, bir bakıma, sivil toplum içindeki toplulukların tâbi olacakları or-

tak çerçeveyi sağlar. Bu çerçeve, yasal düzen ya da kolektif kurallardan oluşur” (Diamond, 1994: 5). “Yasal çerçevenin işlevi, sivil toplum yapılarının hak ve yükümlülüklerini belirlemesidir. Dolayısıyla, yasal çerçeve, sivil toplum içinde yer alan farklı kimliklerin, grupların, çıkarların korunmasının demokratik zeminini oluşturur. Böylece sivil toplum kurumlarına üye bireyler, *normatif* bir uyumu gerçekleştirip belirli moral değerleri paylaşabilirler. Sami Zubaida'nın (1992: 5-6) ifadesiyle “yasaya ya da yasal çerçeveye dayanmayan bir sivil toplum, çok kırılğan olacak ve kişilerin ya da grupların ‘niyetlerinin’ elinde piyasa anarşisine ya da ideolojilerin anarşisine doğru eğilim gösterecektir.” Sivil toplumun piyasa ya da ideolojilerin anarşisine dönüşmesi için birtakım kurumlara ihtiyaç vardır. Bu kurumlardan en önemlisi bağımsız yargıdır. “Toplumsal yaşam çok çeşitli katmanlardan oluşmakta ve bu katmanlar arasındaki uzlaşmazlıkları, çatışmaları, bunlar arasındaki farklı görüşleri gerçekleştirmek için bağımsız yargıya ihtiyaç duyulmaktadır” (Turan, 1991: 30).

Kısaca sivil toplumun tanımlayıcı ögesi ve çimentosu olarak çoğulculuk, ancak yasal çerçeve ile teminat altına alınabilir. Yasal düzenin korunması, bireyin özerkliğini ve özgürlüğünü korumak için de gereklidir. Bu nedenle sivil toplum hem devlet iktidarını sınırlar hem de devlet iktidarı hukuk kurallarına dayalı olduğu müddetçe onun için meşruiyet zemini sağlar.

Kaynakça

- Arato, A. & Cohen, J. (1992). *Civil society and political theory*. Cambridge: MIT Press,
- Benhabib, S. (1981). The logic of civil society: A reconsideration of Hegel and Marx. *Philosophy and Social Criticism*, 8(2), s.151-165.
- White, G. (1994). Civil Society, democratization and development (I): clearing the the analytical ground. *Democratization*, 1(3), s. 353-374.

- Kuçuradi I. (1998). Sivil toplum kuruluşları: Kavramlar, *Sivil Toplum Kuruluşları Üç Sempozyum*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çaha, Ö. (2000). *Aşkın devletten sivil topluma*. İstanbul: Gendaş Kültür Kitapları.
- Çelebi, N. (2003). Üçüncü bin yılda sivil toplum kuruluşları nasıl olmalıdır? *Üçüncü Bin Yıla Girerken Türk ve Müslüman Dünyasında Sosyo-Kültürel Yapının Yeniden Teşekkülü Sempozyumu*, 6-7 Haziran.
- Diamond, L. (1994). Rethinking civil society: Tward democratic consolidation. *Journal of Democracy*, 5, s.4-17
- Doğan İ. (2002). *Sivil toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erdoğan Tosun, G. (2000, Şubat). Sivil toplum örgütleri içinde katılım ve örgüt içi demokrasi. *Birikim Dergisi*, 130, s.52-60.
- Ergüden I. (2001). *Sivil Toplum Örgütleri, Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Fincancı, Y. (1991). *Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet, Sivil Toplum* (Ed. Yurdakul Fincancı). İstanbul: TÜSES Yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Ders özetleri* (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens A (2002). *Modernliği Anlamlandırmak*. (Çev. Murat Sağlam ve Serhat Uyurkulak). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giner, S. (1995). The Withering away of civil society. *Praxis International*, 5(3), s.250-264.
- Göle, N. (2000). *Melez desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (1997). Sivil toplum, sivil inisiyatifler ve siyaseti yeniden kurmak. *Ağaçkakan Dergisi*, 32, s.8-9.
- Hall, S. (1995). *Yeni zamanların anlamı* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İbrahim, F. & Wedel, H. (1997). *Ortadoğu'da sivil toplumun sorunları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keane, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet* (Haz. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nicholls, D. (1974). *Three varraties of pluralizm*. Great Britain: The McMillian Press.
- Özdalga, E. (1998). Sivil Toplum ve Düşmanları: Türkiye'deki İslami Öğrenci Hareketindeki Son Gelişmeler Işığında Bir Tartışma Üzerine Düşünceler. *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası* (Ed. Elisabeth Özdalga ve Sune Persson) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Beckman, B.(1998). Demokratikleşmeyi açıklamak: Sivil toplum kavramı üzerine notlar. *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası* (Ed. Elisabeth Özdalga ve Sune Persson) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1994). *Postmodernite, sivil toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıbay, A.Y. (2003). Sivil toplum: Universitas mı, societas mı? *Sivil Toplum Dergisi*, 1 (1), 15-19.

Trentman, F. (2000). *Paradoxes of civil society* (Ed. Frank Trentman). Oxford: Berghahn Boks.

Tuncay, M. (2003). Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili kavramlar. *Sivil Toplum Dergisi*, 1 (1), 9-13.

Turan, İ. (1991). Sivil toplum kurumları ve özerklik. *Sivil toplum* (Ed. Yurdakul Fincancı) içinde. İstanbul: TÜSES Yayınları.

Walzer, M. (1995). *The concept of civil society, toward a global civil society* (Ed. Micheal Walzer). Oxford: Berghahn Boks.

Zubaida, S. (1992). İslâm, The State and Democracy. *Middle East Report*, 179, November-December, s. 4-12

ty. Plurality is the essence of civil society. The civil society organization points to a specific form the collectivity. Civil society organizations that provide the joining of the individuals, groups and classes in the political life. This way, social problems (issues) are included in the public space and discussed within this frame.

The plural structure of civil society organization is considered from the point of two perspectives. Our one hand it is claimed that the plurality of the structure of the civil society serves for the basis of the formation and the establishment of democratic values; on the other hand it is pointed out that the plurality of civil society does not directly cover or equivalent to civility and democratization. The second approach emphasizes that it is rather problematic to describe the civil society area as a pure of freedom. The contribution of the plurality of the civil society to democracy is possible if only a sociality without a dominant ideology exist.

In this article, the relationship between civil society, democracy and plurality is analyzed from the point of the theory arguments of these two approaches. The possible effects of the plural nature of civil society on democracy are examined through the theoretical approaches of various thinkers.

Civil Society, Democracy and Pluralizm

Özkan Yıldız, Ege University Sociology Department

Citation:

Yıldız, Ö. (2004). Sivil toplum, demokrasi ve çoğulculuk (Civil society, democracy and pluralizm). *Sivil Toplum (Journal of Civil Society)*, 2 (5), pp.85-92

Abstract

The fact of civil society was born in the Western political and social formation. In this formation the main actor in the bourgeoisie class. Civil society, in reality, is the product of modernity. Capitalism, industrialization, urbanization, nation-state, democracy, secularization and the like which characterize the inner structure modernity have become the determinants of the development of the idea of civil society. The concept of civil society in modern era goes together with the concept like citizenship, democracy, public sphere, and plurali-